

Η κριτική επίγνωση της γλώσσας των περιβαλλοντικών κειμένων: Οι επιλογές από τη διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας

Αναστασία Γ. Στάμου¹ και Στέφανος Παρασκευόπουλος²

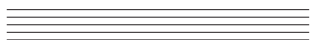
¹ Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

² Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ: ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η επιρροή της κοινωνιογλωσσολογικής σκέψης από τη δεκαετία του 1960 και μετά ανέτρεψε τη θεώρηση για τη γλώσσα ως ένα κλειστό και αυτορρυθμιζόμενο σύστημα και ανέδειξε τη στενή της διασύνδεση με την κοινωνία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και η γνωστή κατά τον Saussure διχοτόμηση ανάμεσα στη «γλώσσα» (langue) και την «ομιλία» (parole) ή η κατά τον Chomsky διάκριση μεταξύ «γλωσσικής ικανότητας» (competence) και «γλωσσικής επιτέλεσης» (performance) αμφισβητήθηκε προς όφελος εννοιών που συνθέτουν αυτά τα δίπολα, όπως είναι η έννοια της «επικοινωνιακής ικανότητας» (communicative competence: Hymes 1974). Η επικοινωνιακή ικανότητα είναι ευρύτερη της γλωσσικής ικανότητας και αφορά την ικανότητα που έχουμε ως χρήστες της γλώσσας όχι μόνο να γνωρίζουμε τι είναι γραμματικά δυνατό (δηλαδή τι λέγεται σε μια δεδομένη γλώσσα) αλλά και τι είναι κοινωνικοπολιτισμικά κατάλληλο (δηλαδή τι λέγεται σε μια δεδομένη περίπτωση επικοινωνίας). Υπό αυτό το πρίσμα το δίπολο γλώσσα-ομιλία ξεπερνιέται, αφού το ένα δεν μπορεί να ιδωθεί ξεχωριστά από το άλλο.

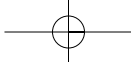
Οι σύγχρονες θεωρίες της κοινωνικής γλωσσολογίας, όπως αυτή της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (Fairclough 1995, Van Dijk 1993), αντιμετωπίζουν τη

γλώσσα ως δίκτυο επιλογών από το οποίο οι ομιλητές κάνουν επιλογές που δεν είναι τυχαίες αλλά ιδεολογικά καθορισμένες, αφού οικοδομούν διαφορετικές αναπαραστάσεις του κόσμου. Έτσι, το νόημα διαμορφώνεται από τις επιλογές που γίνονται ή δεν γίνονται κάθε φορά από τους χρήστες της γλώσσας. Σε αυτό το πλαίσιο η έννοια της επικοινωνιακής ικανότητας διευρύνεται περιλαμβάνοντας και τη γνώση των δυνατοτήτων που μας προσφέρει η γλώσσα να κατασκευάζουμε διαφορετικές εκδοχές της κοινωνικής πραγματικότητας. Όταν οι χρήστες της γλώσσας έχουν επίγνωση των επιλογών (και δεν τις χρησιμοποιούν αυτόματα) που κάθε φορά μας προσφέρει η γλώσσα, καθώς και των εικόνων για την πραγματικότητα που οικοδομούν αυτές οι επιλογές, μιλάμε για «κριτική επίγνωση της γλώσσας» (critical language awareness: Fairclough 1992). Μέσω αυτής της διαδικασίας συνειδητοποιούμε τις γλωσσικές επιλογές που μας είναι διαθέσιμες κατά την παραγωγή και κατανάλωση κειμένων και οδηγούμαστε στον κριτικό γραμματισμό. Έτσι, κατεστημένες αντιλήψεις για τον κόσμο, οι οποίες έχουν φυσικοποιηθεί αποτελώντας κοινή λογική, ανατρέπονται.

Στην παρούσα εργασία επιχειρούμε να δείξουμε πώς η κριτική επίγνωση της γλώσσας που χρησιμοποιείται για το περιβάλλον, δηλαδή η γνώση των γλωσσικών επιλογών που προσφέρονται στα περιβαλλοντικά κείμενα και των εικόνων για τον φυσικό κόσμο που αυτές οι επιλογές κατασκευάζουν, μπορεί να οδηγήσει στην κριτική παραγωγή και κατανάλωση των περιβαλλοντικών μηνυμάτων. Σε προηγούμενο άρθρο μας (Στάμου & Παρασκευόπουλος 2006) αναλύσαμε πώς οι συντακτικές επιλογές της γλώσσας μπορούν να οικοδομήσουν διαφορετικές αναπαραστάσεις για τον φυσικό κόσμο, αντλώντας παραδείγματα από τα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού για τη διδασκαλία των φυσικών επιστημών. Στην παρούσα εργασία θα αναλύσουμε επιλογές που συνδέονται με τη λεγόμενη «διαπροσωπική» (interpersonal) λειτουργία της γλώσσας (Halliday 1994), η οποία αφορά τον τρόπο με τον οποίο εμπλεκόμαστε ως κειμενικοί παραγωγοί στο εκφώνημα διαμορφώνοντας τους κοινωνικούς μας ρόλους αλλά και πώς διεπιδρούμε με τους αποδέκτες του κειμένου, τοποθετώντας τους (σε μια σχέση εξουσίας, αλληλεγγύης κλπ.) αναφορικά με την αναπαριστώμενη κοινωνική πραγματικότητα. Τα παραδείγματα που θα χρησιμοποιηθούν αφορούν περιβαλλοντικά κείμενα που προέρχονται από τα ΜΜΕ (άρθρα του περιοδικού *Γεωτρόπιο*) καθώς και την τυπική (σχολικά εγχει-

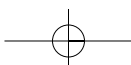
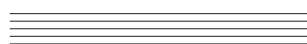
ρίδια) και άτυπη (ενημερωτικό υλικό της προστατευόμενης περιοχής του δάσους της Δαδιάς) περιβαλλοντική εκπαίδευση.

ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Οι χρήστες της γλώσσας διεπιδρούν με τον ακροατή/αναγνώστη, διαμορφώνοντας κοινωνικές σχέσεις κυρίως μέσω των γλωσσικών στοιχείων της «δείξης προσώπου» (personal deixis) και των «πράξεων λόγου» (speech acts). Η εμπλοκή του κειμενικού παραγωγού και η δήλωση στάσης προς το εκφερόμενο μήνυμα εκφράζεται με τον γλωσσικό μηχανισμό της «αξιολόγησης» (evaluation).

Η δείξη προσώπου αποτελεί μέρος του ευρύτερου γλωσσικού φαινομένου της «δείξης», η οποία αναφέρεται στα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται για να συνδέσουν ένα κείμενο με το χρόνο (το «τώρα»: χρονική δείξη), το χώρο (το «εδώ»: χωρική δείξη) και τους συμμετέχοντες («εμένα» και «εσένα»: δείξη προσώπου) της επικοινωνίας (Fowler 1991). Επομένως, η δείξη προσώπου αφορά ειδικότερα όλες τις αναφορές που γίνονται σε ένα κείμενο στον ομιλητή/συγγραφέα ή/και ακροατή/ αναγνώστη. Αυτές οι αναφορές εκφράζονται με την επιλογή αριθμού προσώπου (δηλαδή α', β', γ' πρόσωπο ενικού ή πληθυντικού αριθμού) στις προσωπικές (π.χ. εγώ, εσύ, εμείς) και κτητικές (π.χ. μου, σου, μας) αντωνυμίες, καθώς και στα ρήματα (π.χ. καταστρέφω, καταστρέφεις, καταστρέφουμε). Ένας παραγωγός κειμένου μπορεί να επιλέξει να συμπεριλάβει ή να απαλείψει δεικτικά στοιχεία προσώπου, ανάλογα με τη σχέση που επιθυμεί να οικοδομήσει με τον αποδέκτη του κειμένου.

Οι πράξεις λόγου δίνουν μια οπτική για τη γλώσσα ως εργαλείο μέσω του οποίου ο χρήστης της γλώσσας εκφράζει τις προθέσεις του και πράττει (Austin 1962). Υπάρχουν διάφορες πράξεις που κάνουμε μέσω της γλώσσας. Εμείς εδώ θα αναφερθούμε σε δύο από αυτές, οι οποίες εντοπίστηκαν στα κείμενα. Ο ένας τύπος πράξεων λόγου είναι οι λεγόμενες «αποφαντικές» (assertive), μέσω των οποίων εκφράζουμε την αντίληψή μας για κάτι (π.χ. δηλώνουμε, ανακοινώνουμε, πληροφορούμε). Οι άλλες είναι οι «κατευθυντικές» (directive), μέσω των οποίων ζητάμε κάτι από τον αναγνώστη (υποδεικνύουμε, συνιστούμε, διατάζουμε). Επομένως, οι πράξεις λόγου θέτουν συγκεκριμένους ρόλους στον συγγραφέα και αναγνώστη. Οι αποφαντικές πράξεις προσανατολίζονται στον ίδιο τον συγγραφέα, ενώ ο ρόλος αναγνώστη

είναι αυτός στον οποίο λέγεται κάτι. Αντίθετα, οι κατευθυντικές πράξεις έχουν έναν έντονα διαδραστικό χαρακτήρα και προσανατολίζονται στον αναγνώστη, που ο ρόλος του είναι αυτός από τον οποίο ζητείται κάτι. Ο καθορισμός του είδους των πράξεων λόγου που επιτελούνται σε ένα κείμενο, δηλαδή ο προσδιορισμός της «προσλεκτικής» τους «δύναμης» (illocutionary force), γίνεται με την εξέταση διαφόρων γλωσσικών στοιχείων, τα οποία λειτουργούν ως «προσλεκτικοί ενδείκτες». Τέτοιοι προσλεκτικοί ενδείκτες στα ελληνικά είναι η έγκλιση (π.χ. οι κατευθυντικές πράξεις διατυπώνονται συνήθως με προστακτική και υποτακτική έγκλιση, ενώ οι αποφαντικές με οριστική έγκλιση) και τα επιτελεστικά ρήματα (π.χ. ισχυρίζομαι, διατάζω) (Παυλίδου 1982).

Η κατασκευή του κοινωνικού ρόλου του παραγωγού κειμένου μέσω της επιλογής να εμπλακεί ή όχι στο εκφώνημα καταθέτοντας ή όχι τις προσωπικές του απόψεις στην πληροφορία που μεταφέρει συνδέεται κυρίως με την παρουσία ή όχι γλωσσικών στοιχείων «αξιολόγησης». Πιο συγκεκριμένα, η αξιολόγηση αφορά την παρεμβολή των συναισθημάτων, σχόλιων και υποκειμενικών κρίσεων του ομιλητή/συγγραφέα μέσα στο εκφώνημα. Μέσω της αξιολόγησης ο ομιλητής/συγγραφέας δείχνει την επιδοκίμασία ή την αποδοκίμασία του για το θέμα στο οποίο αναφέρεται (Fowler 1991). Σε κάποια κειμενικά είδη (π.χ. σημείωμα του αρχισυντάκτη, κριτικές) η αξιολόγηση είναι αναμενόμενη, ενώ σε άλλα (π.χ. ρεπορτάζ, επιστημονικά άρθρα) θεωρείται ανεπίτρεπτη. Πολλοί όροι έχουν χρησιμοποιηθεί στη βιβλιογραφία για να περιγράψουν αυτό το φαινόμενο, όπως «αξιολόγηση» (evaluation: Halliday 1994), «εκτίμηση» (appraisal: Martin 2000) και «συναίσθημα» (affect: Biber & Finegan 1989). Ο πιο έκδηλος γλωσσικός μηχανισμός με τον οποίο ένας ομιλητής/συγγραφέας αξιολογεί το εκφώνημά του είναι με τη χρήση επιθέτων (π.χ. εύκολος, περίπλοκος), επιρρημάτων (π.χ. δυστυχώς, κατάλληλα), επιρρηματικών φράσεων (π.χ. «με ακρίβεια», «με ενδιαφέρον») και συναισθηματικού λεξιλογίου (π.χ. «πρόβλημα», «θαύμα»).

ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

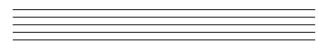
Η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για να μιλήσουμε και να γράψουμε για το περιβάλλον, δηλαδή ο οικολογικός λόγος, συνδυάζει δυο μορφές ρητορικής, μιας «κινηματικής» (humanities rhetoric) και μιας «επιστημονικής» (scientific

rhetoric) (Veel 1998). Συγκεκριμένα, ο οικολογικός λόγος επιχειρεί να αποδώσει ευθύνες στον άνθρωπο για την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και να τον κινητοποιήσει για περιβαλλοντική δράση (κινηματική ρητορική), στηρίζοντας μεγάλο μέρος της επιχειρηματολογίας του σε επιστημονικά δεδομένα (επιστημονική ρητορική).

Η κινηματική ρητορική, θέλοντας να ευαισθητοποιήσει και να προκαλέσει δράση για το περιβάλλον, το αναπαριστά ως μια δομή που σχετίζεται απόλυτα με την ανθρώπινη παρέμβαση. Το αίτημα για περιβαλλοντική δράση ενεργοποιεί αντίστοιχα διαπροσωπικά στοιχεία της γλώσσας (Veel 1998), όπως είναι η χρήση κατευθυντικών πράξεων λόγου μέσω των οποίων ο κειμενικός παραγωγός εκφράζει αυτό το αίτημα, καθώς και η υιοθέτηση ενός προσωπικού ύφους στο κείμενο, δηλαδή η χρήση δεικτικών στοιχείων προσώπου που αναφέρονται στον παραγωγό και στον καταναλωτή των περιβαλλοντικών κειμένων ως οικολογικά υπεύθυνους πολίτες. Επίσης, η κινηματική ρητορική χρησιμοποιεί εκτεταμένα και αξιολογικά στοιχεία της γλώσσας. Η αξιολόγηση εκφράζει τη συγκινησιακή κατάσταση του παραγωγού κειμένου-οικολογικά ευαισθητοποιημένου πολίτη, επιχειρώντας να εμπλέξει συναισθηματικά και τον καταναλωτή κειμένου-δυναμικά ευαισθητοποιημένο πολίτη και να τον κινητοποιήσει για το περιβάλλον.

Αντίθετα, η επιστημονική ρητορική χρησιμοποιεί μια θετικιστική και νευτώνεια οπτική για τον φυσικό κόσμο. Αυτή η οπτική περιγράφει τις διεργασίες του φυσικού κόσμου ως συμβάντα που είναι ανεξάρτητα από την ανθρώπινη παρέμβαση, αναπαριστώντας τον ως κάτι «εκεί έξω», το οποίο οι επιστήμονες απλώς παρατηρούν και καταγράφουν. Τα διαπροσωπικά γλωσσικά στοιχεία της επιστημονικής ρητορικής συνάδουν με τη νευτώνεια θεώρηση της αντικειμενικής επιστημονικής περιγραφής του φυσικού κόσμου. Σε αντίθεση με την κινηματική ρητορική, όπου ο κειμενικός παραγωγός έχει το ρόλο του «ενημερωμένου συνηγόρου» για το περιβάλλον (informed advocate: Veel 1998), στην επιστημονική ρητορική έχει το ρόλο του «δότη πληροφοριών» για το περιβάλλον (information giver: Veel 1998). Η εστίαση στη μετάδοση περιβαλλοντικής γνώσης πραγματώνεται μέσα από τη χρήση αποφαντικών πράξεων λόγου, ενώ το φυσικό περιβάλλον περιγράφεται σε απρόσωπο ύφος, χωρίς τη διεπίδραση παραγωγού-καταναλωτή κειμένου (απουσία δείξης προσώπου), και αντικειμενικά, δηλαδή με έλλειψη οποιασδήποτε σχολιαστικής και υποκειμενικής διάθεσης (απουσία αξιολόγησης) (Halliday 1993).

Επομένως, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα περιβαλλοντικά κείμενα περιλαμβάνει ετερόκλητα στοιχεία, τα οποία συνδέονται με τους αντιτιθέμενους στόχους του οικολογικού λόγου. Έτσι, από τη μια πλευρά, ο οικολογικός λόγος προσπαθεί να τονίσει την ανθρώπινη δράση, ώστε να πυροδοτήσει την ανάληψη ευθυνών για το περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, τα περιβαλλοντικά ζητήματα ορίζονται στη βάση της επιστημονικής ρητορικής, και έτσι πραγματώνονται με διαπροσωπικές επιλογές που δίνουν μια αντικειμενική περιγραφή του φυσικού κόσμου με απουσία του ανθρώπινου παράγοντα.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Οι επιλογές της διαπροσωπικής λειτουργίας της γλώσσας αναφορικά με τα περιβαλλοντικά κείμενα εξετάζονται αντλώντας παραδείγματα από ταξιδιωτικά άρθρα για προστατευόμενες περιοχές του περιοδικού *Γεωτρόπιο* (εβδομαδιαία έκδοση της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*), από το ενημερωτικό υλικό που εκτίθεται στο κέντρο ενημέρωσης του οικοτουριστικού κέντρου του δάσους της Δαδιάς, καθώς και από δύο κείμενα από τα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού για τη διδασκαλία των φυσικών επιστημών, τα οποία αναφέρονται σε περιβαλλοντικά προβλήματα. Το ένα κείμενο («Όταν σπάει η αλυσίδα») προέρχεται από το βιβλίο της Δ΄ τάξης *Εμείς και ο κόσμος* και είναι γραμμένο στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Το άλλο κείμενο («Η ρύπανση του περιβάλλοντος») προέρχεται από το βιβλίο της Ε΄ τάξης *Ερευνώ και ανακαλύπτω*.

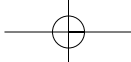
Αν και διαφορετικά, όλα τα κείμενα αντλούν διαπροσωπικά στοιχεία κυρίως από την επιστημονική ρητορική. Αναλυτικότερα, το ύφος είναι κατά βάση απρόσωπο, χωρίς την παρουσία δεικτικών στοιχείων προσώπου που να αναφέρονται στον συγγραφέα ή στον αναγνώστη του κειμένου:

«Ο Παρνασσός είναι φημισμένος για τα πολλά και σπάνια ενδημικά φυτά του, όπως η περίφημη παιωνία του Παρνασσού που φυτρώνει μόνο εκεί και στο γεπονικό Ελικώνα» (Γεωτρόπιο)

«Τα νυκτόβια αρπακτικά κυνηγούν στο σκοτάδι, χρησιμοποιώντας την ακοή και όχι την όρασή τους» (Κέντρο ενημέρωσης)

«Πολλές φορές η ισορροπία στη φύση κινδυνεύει από διάφορες αιτίες και πιο πολύ από τις ενέργειες του ανθρώπου» (σχολικό κείμενο «Όταν σπάει η αλυσίδα»)

«Τα καυσαέρια των αυτοκινήτων και των εργοστασίων ρυπαίνουν τον αέρα, ενώ τα απόβλητα των σπιτιών και της βιομηχανίας ρυπαίνουν το νερό» (σχολικό κείμενο «Η ρύπανση του περιβάλλοντος»)

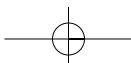
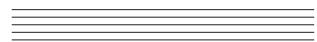

Επιπλέον, οι περισσότερες πράξεις λόγου είναι αποφαντικές. Το ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι ότι αυτές οι δηλώσεις/αποφάνσεις διατυπώνονται με την απουσία «επιστημικής τροπικότητας» (epistemic modality: Lyons 1977). Η επιστημική τροπικότητα αφορά τον γλωσσικό μηχανισμό μέσω του οποίου διαβαθμίζουμε με όρους αληθείας το εκφώνημά μας ανάμεσα στο «ναι» και το «όχι» (Halliday 1994). Οι διαβαθμίσεις ανάμεσα στο «ναι» και το «όχι» είναι τρεις: η υψηλή επιστημική τροπικότητα (δηλαδή βεβαιότητα), η μεσαία επιστημική τροπικότητα (δηλαδή δυνατότητα) και η χαμηλή επιστημική τροπικότητα (δηλαδή πιθανότητα) (ό.π.). Τα γλωσσικά στοιχεία εκείνα που δηλώνουν ότι μια αποφαντική πράξη διατυπώνεται με επιστημική τροπικότητα είναι τα τροπικά ρήματα (π.χ. μπορεί, πρέπει), κάποια επιρρήματα (π.χ. ίσως, πιθανόν, οπωσδήποτε) και επίθετα (π.χ. πιθανός, σίγουρος, δεδομένος) (ό.π.). Το παράδοξο με την επιστημική τροπικότητα είναι ότι η διατύπωση της βεβαιότητας μιας απόφασης δεν εκφράζεται με τη χρήση της υψηλής επιστημικής τροπικότητας, αλλά με την απουσία οποιουδήποτε επιστημικού τροπικού στοιχείου. Έτσι, ανάμεσα στην απόφαση «*Είναι βέβαιο ότι ο Μπούφος είναι το μεγαλύτερο νυκτόβιο αρπακτικό*» και τη δήλωση «*Ο Μπούφος είναι το μεγαλύτερο νυκτόβιο αρπακτικό*» η δεύτερη αποτελεί ισχυρότερη απόφαση από την πρώτη. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Halliday (1994: 89), «*κάνεις λέει ότι είναι βέβαιος για κάτι μόνο όταν δεν είναι*». Μάλιστα, η χρήση της επιστημικής τροπικότητας στα συγκεκριμένα κείμενα ήταν πολύ πιο περιορισμένη απ' ό,τι συνήθως συμβαίνει στον επιστημονικό λόγο, όπου χρησιμοποιείται για να δηλώσει την αμφιβολία του επιστήμονα για τον ισχυρισμό του (Hyland 1999, Myers 1992). Αντίθετα, οι ισχυρές αποφαντικές πράξεις προϋποθέτουν εξουσία (γνώσης) από την πλευρά του συγγραφέα, παρουσιάζοντας την πληροφορία ως δεδομένη και αδιαπραγμάτευτη (Hodge & Kress 1993). Με αυτό τον τρόπο, η επιστημονική γνώση παρουσιάζεται ως αδιαμφισβήτητη αλήθεια και «φυσικοποιείται» (naturalized), δηλαδή γίνεται κοινή λογική:

«Η κλωρίδα του δρυμού αποτελείται από παρόχθια δάση (πλατάνια, πιές, καβάκια, σκλήθρα), μεσογειακή μακία (πουρνάρια, αγριόκεδρα), αλλά και μαυρόπευκα και μια μεγάλη ποικιλία φυλλοβόλων δέντρων (γαύροι, δρύες, φράξοι, σφεντάμια) (Γεωτρόπιο).

«Τα πευκοδάση καταλαμβάνουν το κεντρικό τμήμα της Προστατευόμενης Περιοχής» (Κέντρο ενημέρωσης)

«Και στη μικρή αυτή λίμνη έχουμε μια φυσική ισορροπία: φύκια, μικρά και μεγάλα ψάρια, αλλά και ψαράδες συμβιώνουν χωρίς να καταστρέφεται η φυσική ισορροπία» (σχολικό κείμενο «Όταν σπάει η αλυσίδα»)

«Καθώς τα σκουπίδια διαλύονται, δημιουργούνται αέριες, υγρές και στερεές ουσίες, που ρυπαίνουν τον αέρα, το έδαφος και τα υπόγεια νερά» (σχολικό κείμενο «Η ρύπανση του περιβάλλοντος»)

Σε αντίθεση με τη δειξη προσώπου και τις πράξεις λόγου, όλα τα κείμενα περιλαμβάνουν αρκετά αξιολογικά στοιχεία παραπέμποντας στην κινηματική ρητορική. Αυτό το χαρακτηριστικό μαζί με την απουσία επιστημικής τροπικότητας μας θυμίζει ότι μιλάμε για ρητορική χρήση της επιστήμης παρά για καθαυτή επιστήμη, εφόσον η επιστημονική γνώση βρίσκεται έξω από το πρωτογενές πλαίσιο παραγωγής της (επιστήμη) και έχει «αναπλαισιωθεί» (recontextualized: Bernstein, 1990) σε ένα δευτερογενές πλαίσιο αναπαραγωγής της (περιβαλλοντική ενημέρωση για ευαισθητοποίηση). Με άλλα λόγια, πρόκειται για «επιστημονισμό» (scientism: Harré et al. 1999):

«Νόμιμα και αυθαίρετα κτίσματα ξεφυτρώνουν σαν τα φθινοπωρινάμανιτάρια όλο και πιο κοντά στον προστατευόμενο πυρήνα» (Γεωτρόπιο)

«Έτσι μια φωλιά μπορεί να γίνει τεράστια, ψηλή μέχρι 2 μέτρα!» (Κέντρο ενημέρωσης)

«Η λίμνη Βιστωνίδα αντιμετωπίζει σήμερα μια σειρά από προβλήματα που συνεχώς επιδεινώνονται. Η κυριότερη κατηγορία αυτών των προβλημάτων είναι η ρύπανση της λίμνης από τα αστικά και βιομηχανικά λύματα καθώς και από τα φυτοφάρμακα που καταλήγουν σ' αυτήν» (σχολικό κείμενο «Όταν σπάει η αλυσίδα»)

«Σημαντική ρύπανση του περιβάλλοντος προκαλούν και τα σκουπίδια» (σχολικό κείμενο «Η ρύπανση του περιβάλλοντος»)

Ωστόσο, το περιοδικό *Γεωτρόπιο* και το σχολικό κείμενο «Η ρύπανση του περιβάλλοντος» περιλαμβάνουν και αρκετές διαπροσωπικές επιλογές που παραπέμπουν στην κινηματική ρητορική. Έτσι, εκτός από την απουσία δειξης, σε αρκετά σημεία υιοθετείται ένα πιο προσωπικό ύφος μέσα από τη χρήση δεικτικών α' πληθυντικού προσώπου, περιλαμβάνοντας τον συγγραφέα και τον αναγνώστη του κειμένου:

«Έχουμε λοιπόν κάποια ελπίδα πως θα βρούμε τρόπους να συνδυάσουμε τα ανθρώπινα συμφέροντα με την προστασία της φύσης και θα καταφέρουμε να διασώσουμε παραδείσους σαν κι αυτούς» (Γεωτρόπιο)

«Στην καθημερινή μας ζωή χρησιμοποιούμε πολλά αντικείμενα, που είναι κατασκευασμένα από διάφορα υλικά. Όταν παλιώνουν και δεν μας είναι πια χρήσιμα τα πετάμε στον κάδο των σκουπιδιών» (σχολικό κείμενο «Η ρύπανση του περιβάλλοντος»)

Επίσης, το περιοδικό *Γεωτρόπιο* διατυπώνει και αρκετές κατευθυντικές πράξεις λόγου, ζητώντας δράση για το περιβάλλον μέσα από τη διατύπωση υποδείξεων, άμεσων ή έμμεσων:

«Το μόνο που χρειάζεται από εμάς είναι λίγος σεβασμός» (Γεωτρόπιο)
«Μαζί με τους όλο αυξανόμενους εναλλακτικούς επισκέπτες είναι αυτοί που ίσως αποτελούν την τελευταία ασπίδα προστασίας της Πάρνηθας» (Γεωτρόπιο)

Η λιγότερο εκτεταμένη χρήση της επιστημονικής ρητορικής προς όφελος της κινηματικής ρητορικής στο περιοδικό *Γεωτρόπιο* έναντι του κέντρου ενημέρωσης πιθανόν να οφείλεται στον λιγότερο σημαντικό εκπαιδευτικό ρόλο που καλείται να επιτελέσει το πρώτο σε σχέση με το δεύτερο κείμενο. Από την άλλη πλευρά, η αυξημένη χρήση της κινηματικής ρητορικής στο σχολικό κείμενο ««Η ρύπανση του περιβάλλοντος» συγκριτικά με το κείμενο «Όταν σπάει η αλυσίδα» μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι το πρώτο είναι ένα πιο πρόσφατο κείμενο, γραμμένο και απευθυνόμενο σε περιβαλλοντικά πιο ευαισθητοποιημένους αναγνώστες-μαθητές και αναγνώστριες-μαθήτριες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να δείξουμε τι επιλογές μας είναι διαθέσιμες από τη διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας όταν θέλουμε να μιλήσουμε ή να γράψουμε για περιβαλλοντικά θέματα. Κάνοντας φανερές τις γλωσσικές επιλογές που χρησιμοποιούνται στα περιβαλλοντικά κείμενα, μπορούμε να διαπιστώσουμε τι σημαίνει ρητορική χρήση της επιστήμης (ισχυρές αποφαντικές πράξεις λόγου, αξιολόγηση) και πού οδηγεί αυτό (φυσικοποίηση της επιστημονικής «αλήθειας»). Η κυριαρχία της επιστημονικής ρητορικής στην άρθρωση του οικολογικού λόγου στα περισσότερα περιβαλλοντικά κείμενα που αναλύσαμε αντιπροσωπεύει το κοσμοείδωλο της «ρομαντικής φύσης» (π.χ. Kwa 2002, Law 2004). Σύμφωνα με αυτό, η φύση έχει μια εσωτερική λογική και ιεραρχική δομή, η οποία αποκαλύπτεται από την επιστήμη. Επομένως, σύμφωνα με το μοντέλο της ρομαντικής φύσης, το οικολογικό πρόβλημα είναι πρόβλημα που το αποκαλύπτει και το περιγράφει η επιστήμη, η οποία και υπαγορεύει τις λύσεις.

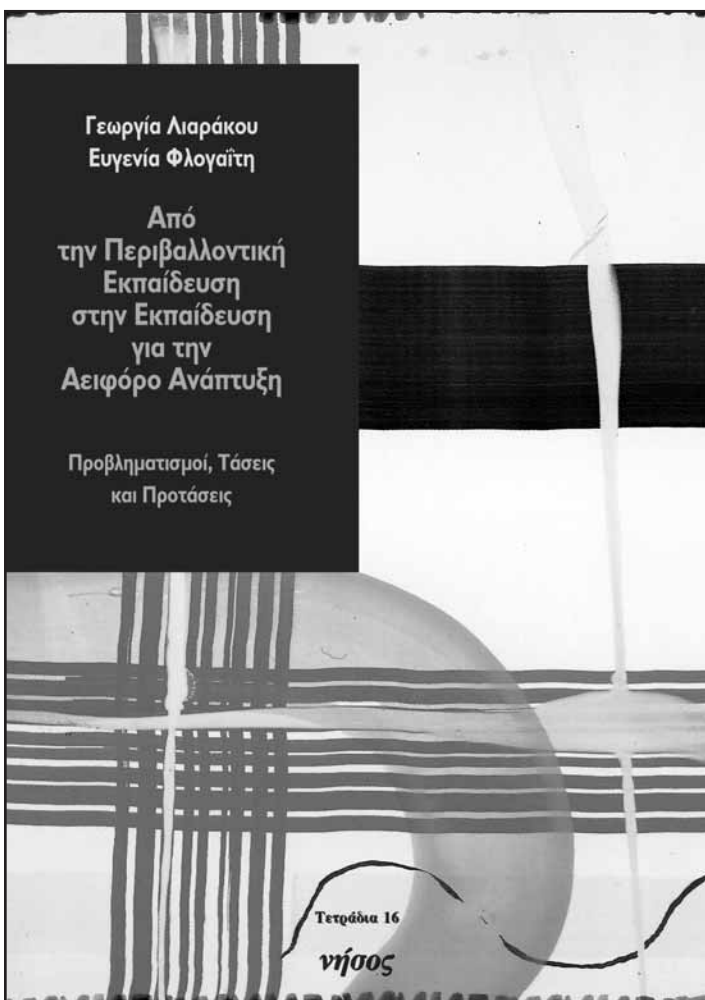
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Austin, J. (1962), *How to do things with words*. Oxford University Press, Oxford.
- Bernstein, B. (1990), *Class, code and control*, volume 4, Routledge & Kegan Paul, London.
- Biber, D & Finegan, E. (1989), «Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect», *Text*, 9, σ. 93-124.
- Fairclough, N. (επιμ.) (1992), *Critical language awareness*, Longman, Harlow.
- Fairclough, N. (1995), *Critical Discourse Analysis: The Critical study of language*, Longman, London.
- Fowler, R. (1991), *Language in the news: Discourse and ideology in the press*, Routledge, London.
- Halliday, M.A.K. (1993), «On the language of physical science», στο M.A.K. Halliday, J.R. Martin (επιμ.), *Writing science: Literacy and discursive power*, The Falmer Press, London, σ. 54-68.
- Halliday, M.A.K. (1994), *An introduction to functional grammar*, 2nd edition, Edward Arnold, London.
- Hodge, R. & Kress, G. (1993), *Language as ideology*, 2nd edition, Routledge, London.
- Hyland, K. (1999), «Disciplinary discourse: Writer stance in research articles», στο C.N. Candlin, K. Hyland (επιμ.), *Writing: Processes and practices*, Longman, London, σ. 99-121.
- Hymes, D.A. (1974), *Foundation in sociolinguistics: An ethnographic approach*, University Of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Harré, R., Brockmeier, J., Mühlhäusler, P. (1999), *Greenspeak: A study of environmental discourse*, Sage, London.
- Kwa, C. (2002), «Romantic and baroque conceptions of complex wholes in the sciences», στο J. Law, A. Mol (επιμ.), *Complexities: Social studies of knowledge practices*, Duke University Press, Durham, NC, σ. 23-52.
- Law, J. (2004), «And if the global were small, and noncoherent? Method, complexity and the baroque», *Environment and Planning D: Society and Space*, 15, σ. 731-756.
- Lyons, J. (1977), *Semantics* (Vol. 2), Cambridge University Press, Cambridge.

- Martin, J.R. (2000), «Beyond exchange: Appraisal systems in English», στο S. Hunston, G. Thompson (επιμ.), *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse*, Oxford University Press, Oxford, σ. 142-175.
- Myers, G. (1992), «Textbooks and the sociology of scientific knowledge», *English For Specific Purposes*, 11(1), σ. 3-17.
- Παυλίδου, Θ. (1982), «Προσλεκτικοί ενδείκτες στα ελληνικά», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα: Πρακτικά της 2ης συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του ΑΠΘ*, Εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σ. 245-269.
- Στάμου, Α.Γ. & Παρασκευόπουλος, Σ. (2006) «Η γλώσσα των περιβαλλοντικών κειμένων: Η κριτική επίγνωση της γλώσσας στην περιβαλλοντική εκπαίδευση», *Κριτική Επιστήμη και Εκπαίδευση*, 4, σ. 45-55.
- Van Dijk, T.A. (1993), «Principles of Critical Discourse Analysis», *Discourse & Society*, 4(2), σ. 249-283.
- Veel, R. (1998), «The greening of school science: Ecogenesis in secondary classrooms», στο J.R. Martin & R. Veel (επιμ.), *Reading science: Critical and functional perspectives on discourses of science*, Routledge, London, σ. 114-151.

κυκλοφορεί από τις εκδόσεις νήσος

Κεντρική διάθεση: Σαρρή 14, 10553 Αθήνα, τηλ./φαξ: 210 3250058
Βιβλιοπωλείο: Πεσμαζόγλου 5 (Στοά του βιβλίου), τηλ. 210 3213583

www.nissos.gr